

ТМ	Г. XXXVI	Бр. 4	Стр. 1487-1506	Ниш	октобар - децембар	2012.
----	----------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

UDK 316.73/.74(497.11)

Прегледни рад

Примљено: 15.8.2012.

Ревидирана верзија: 15.12.2012.

Весна Трифуновић

Универзитет у Крагујевцу

Педагошки факултет

Јагодина

КУЛТУРНА ПОЛИТИКА У СРБИЈИ: ПРОБЛЕМ ЦЕНТРА И ПЕРИФЕРИЈЕ *

Апстракт

Свака расправа о култури у српском друштву, данас, прераста у расправу о политици, макар и културној и трагању за токовима новца у прерасподели буџетске ризнице. Транзиција, која на Балкану и српском друштву предуго траје, створила је развојни оквир у коме се процеси у друштву, економији, па и култури, одвијају стихијски, следећи, повремено, обрасце који су примерени глобализму. У прерасподели власти и моћи, „брига за културу“ се своди на издвајање дотација, које, у нашем друштву, износе мање од једног процента бруто националног дохотка.

У овом раду културна политика је разматрана у следећим контекстима: (а) у контексту утицаја глобализацијских процеса на динамику културе у савременом српском друштву у оквиру кога су тзв. земље западног културног модела посматране као центар, а земље у транзицији (Србија) као периферија; пошло се од претпоставке да земље у транзицији следе моделе културне политике прокламоване у западним земљама; (б) у контексту утицаја владајућих групација на културну политику; пошло се од претпоставке да културна политика, која није у потпуности дефинисана, доводи до асиметричног културног развоја унутар кога долази до успостављања поделе на „центар“ и „периферију“, која укључује и пограничје; (в) у контексту односа који културна политика успоставља према језику и према културној баштини (наслеђу); пошло се од претпоставке да у културној политици Србије постоји подела на централне (важне) и периферне (мање важне) облике културног изражавања (начина живота), а посебно је маргинализована култура сећања. Фрагментарна анализа назначених димензија културне политике у Србији је потврдила полазне претпоставке.

Полазећи од чињенице да језик и култура сећања представљају значајне ослонце за појединца, али и тачке преко којих се преламају дешавања у ширем

dimitrije95@ptt.rs

* Припремљено у оквиру пројекта *Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије* (179013), који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС.

друштвеном и културном простору, аутор истиче важност њиховог очувања, посебно данас, у условима глобалних промена.

Кључне речи: култура, културна политика, пограничје, периферија, центар

CULTURAL POLICY IN THE SERBIA: THE PROBLEM OF CENTER AND PERIPHERY

Abstract

Any kind of discussion about culture in the Serbian society, today, turns into a discussion about politics, even the cultural one, and the pursuit of money flows in the budget treasury redistribution. Transition, which lasts in the Balkans and in the Serbian society for too long, created a development framework in which are processes in the society, economy, even culture, to take place spontaneously, following, from time to time, forms that are appropriate for globalism. In redistribution of authority and power, “care for culture” is reducing to allocation of grants for culture, which in our society is less than percent of gross national income.

In this paper, cultural policy has been discussed in the following contexts: (a) in the context of globalization processes influence on the dynamics of culture in contemporary Serbian society, with so-called western-culture modeled countries within as a center and countries in transition (Serbia) as a periphery; the starting assumption that countries in transition followed of models cultural policy accepted in so-called western countries; (b) in the context of the influence of the ruling groups on cultural policy; the starting assumption that incompletely defined cultural policy leads to asymmetric cultural development, with a division on the “center” and the “periphery”, including borderland; (v) in the context of relationship that cultural policy establishes with the language and cultural heritage; the starting assumption that in cultural policy of Serbia there are division on central (important) and peripheral (less important) forms of cultural expression (life styles) and, especially, marginalized culture of remembrance. Fragmentary analysis of specified dimensions of cultural policy in the Serbia confirmed initial assumptions.

Starting from the fact that language and culture of remembrance represent significant supports to the individual, but also a points of breaking the broader social and cultural system procedures, the author stresses the importance of preserve them, especially nowadays, in conditions of global changes.

Key words: Culture, Cultural Policy, Borderland, Periphery, Center

УВОД

Чини се да је спецификум српског друштва да се култури, уопште, придаје мало пажње. У двадесетом веку, развијање самосталне државе а, затим, заједничке југословенске и, опет, самосталне, захтевало је ангажовање око „базичних“ стратегија развоја, док је развоју културе придаван другоразредни значај или је, култура, била, повремено у функцији преношења оних вредности које су одговарале носиоцима „доминантног погледа на свет“, вазда у материјално подређеном положају. У тим различитим државним устројствима издваја се, ипак, заједничка „културна основа“: маргинализација културе; усмереност на званичну (официјелну) културу; незаинтересованост важних политичких актера (од којих су зависила законска решења и формирање стратегија развоја културе) за различите области културе, као што су наука, уметност, алтернативно стваралаштво; запостављање активности усмерених ка афирмацији националне културе и развијању културе сећања.

У савременом српском друштву однос према култури се формира у стандардном демократском оквиру утемељеном на постулатима политичке аутономије и слободе културног стваралаштва. У актуелној концепцији културе истичу се два приступа, који нису и нужно супротстављени: први, који настоји да се створе претпоставке *демократизације* културног деловања и, други, који тежи његовом *превредновању*. Ревалоризација културног деловања се, нарочито, тиче тзв. народне културе. Нови актери развоја културе се међусобно разликују у односу и према народној и националној култури, а ставови о културној политици се крећу у распону: (а) од настојања да се демократичност културне политике доказује израженом подршком националној култури и њеном уважавању, што је приступ обликован вишедеценијском немогућношћу у српском друштву да национална култура дође до пуног изражаја; (б) до приступа култури који тежиште преноси на плурализацију културног ареала, који, заправо, представља амбијент у коме се слободно изражавају различитости култура унутар српског друштва. Тзв. демократски оквир културне политике обухвата и индивидуално изражавање стваралаца: они могу да претендују на слободу културног стваралаштва и аутономност, заштиту од присила власти, а друштво у целини треба да осигура неопходне услове за културно стварање и његово материјално обезбеђивање.

Културну политику реализују политички и културни актери, који могу да подстакну и обликују остваривање циљева дате концепције културе унутар целовитог државног простора (без обзира на чињеницу што се различити делови тог простора, према критеријумима развијености – друштвене, економске, културне могу означити као „центар“ или „периферија“), јер располажу следећим инструменти-

ма: прво, тзв. инструментима пропагирања и стварања одговарајуће културне климе; друго, тзв. правним инструментима, којима се ствара и уређује јединствени или, можда је боље рећи, заједнички културни простор.

Међутим, унутрашњи динамизам културе (и култура) у једном друштву показује да је процес реализације одређене културне политике оптерећен бројним тешкоћама, које се могу превладати уколико се превазиђе стереотипни приступ култури изражен у поставци о зависности центра од периферије и, сходно томе, потреби да центар буде фаворизован. У земљи од седам милиона становника, притиснутој бројним дуготрајним кризама, није увек лако одредити шта је тзв. културни центар, а где почиње тзв. културна периферија. Традиционално одређивање „крuga београдске двојке“ као епидијурса српске културе посленике у области културне политике усмерава ка значајнијем подстицању и финансирању културног стваралаштва у овом партикуларном културном ареалу, занемарујући културне потребе и културни развој других средина.

КУЛТУРНА ПОЛИТИКА ЕВРОПЕ И КУЛТУРНА ПОЛИТИКА СРБИЈЕ

Пре расправе о културној политици неопходно је објаснити саму одредницу *култура*, под којом се, у овом раду, подразумевају:

„друштвено дељиви симболични и смисаони системи који се могу распознати у циљевима, организацијама и људима, али који ипак превазилазе оно што појединци могу да схвате и разумеју на све систематичнији начин“ (Lecner & Boli, 2006, стр. 28).

У прилог тврдњи о обимности данашње културе (и претходних култура) Ф. Лечнер (Frenk Lecner) и Џ. Боли (Dzon Boli) издвајају четири фактора: културолошко обиље је попримило епидемијске размере – готово да нико не зна шта све пружа једна култура; културолошко стварање сваким даном доживљава све већу експанзију; културолошка акумулација постаје смишљенија и систематичнија; ствараоци културе своје креације све више нуде свету уз помоћ комерцијалних, професионалних и неформалних средстава (Lecner & Boli, 2006). Ова динамична особина културе битно отежава стварање културних политика у различитим друштвенокултурним просторима. На процес стварања културних политика, паралелно, снажан утицај остварују различити видови глобализације: долази до уједначавања вредности и културе.

„Новим трговинским договорима, који делотворно спречавају поједине државе да се супротставе таквој културној инвазији, процес културног клонирања се убрзава; али он већ доста дуго траје“ (Mander, 2003, стр. 351).

У посебно осетљивој ситуацији се налазе „креатори“ културне политике у земљама у транзицији, поготову у моделу транзиције на Балкану.

„Садашњи доминантни модел транзиције на Балкану, који се реализује у *форми зависне модернизације*, довео је до периферизације привреде, друштва и културе балканских земаља... На делу су процеси периферног капитализма, зависних друштава у сваком погледу (технолошком, економском, политичком и културном) од земаља светског центра (Митровић, 2009, стр. 160).

Поједине дефиниције културне политике (Miller & Yudice, 2002) истичу институционалну подршку која усмерава естетску креативност и укупни начин живота, а задатак културне политике је да спаја ова два домена. Културна политика може бити одређена *експлицитно* (регулаторним механизмима надлежних „тела“) и *имплицитно* (одлукама и прописима „тела“ која се примарно не баве подручјем културе али на њега посредно остварују утицај).

Ј. Приморац (Primožac, 2011) под културном политиком подразумева:

„јавну политику према уметности и култури, коју доносе надлежна министарства (или агенције) на националном нивоу, или (градски) одели на локалном нивоу (најчешће присутан модел у Европи), док у неким државама она није одређена на државном нивоу (нпр. у Сједињеним Америчким Државама је агенција *National Endowment for the Arts* главно тело које доноси одлуке о уметности на државном нивоу). На културне политике утичу и многе институције из приватног сектора, разне фондације, као и невладине организације“.

Иако Веће Европе остварује утицај на формирање културних политика у европским земљама, на нивоу Европске уније на подручју културне политике се примењује принцип *супсидијарности*, тј. државама чланицама се оставља право да самостално одлучују о властитим културним политикама и начинима њиховог финансирања. На нивоу ЕУ, ипак, постоје законски оквири који дефинишу њен интерес на подручју културе и то су следећи акти: Члан 167 Уговора о функционисању Европске уније (некадашњи Члан 151 Уговора из Амстердама и некадашњи Члан 128 Уговора из Мастрихта (Уговор о Европској унији), који се баве проблематиком културне размене и сарадње између држава чланица ЕУ.

Највећи европски пројекат о културним политикама, данас, који изражава приоритете у овој области представља Компендиј културних политика и трендова у Европи (*Компендиј*). Приоритети препознати од стране Већа Европе и земаља потписница Европске културне конвенције су: *промовисање идентитета и културне разноликости и подршка креативности и партиципацији у културном животу*. У суштини *Компендиј*, према Ј. Приморац (2011) представља:

„информацијски и мониторинг веб-систем мера и инструмената културних политика, дебата те културних трендова у земљама које су укључене у пројект. Компендиј је заједнички пројект Већа Европе и института ERICarts – (Европски институт за компаративна културална истраживања), а остварује се заједничким радом независних стручњака, невладиних организација те влада“.

На дешавања у културном простору Европе, који није јединствен већ представља својеврстан конгломерат различитих култура са „другим трајањем“, утиче и делатност UNESCO-а (1945), тзв. Специјализоване „агенције“ УН за интелектуална и етичка питања на подручју образовања, науке, културе и комуникација. После Светске конференције о културним политикама (1982), одржане у Мексико Ситију, на којој је усвојена *Декларација о културним политикама*, посебно се ангажује на очувању и представљању светске културне баштине и њеним ангажовањем многа достигнућа различитих европских култура су проглашена културним добрима од изузетног значаја и, сходно томе, уживају посебну заштиту.

Ако се посматра свеобухватни тзв. европски културни простор запажа се да постоје различите европске културе и различити културни идентитети и њихова све већа диференцијација унутар различитих друштава. Унутар друштва се формирају различити социокултурни миљеи, који имају различите животне етике и естетике свакодневног (Мајег, 2010).

„И у овом смислу у Европи је у току развој који карактеришу два међусобно супротна кретања: земље се културно приближавају једна другој по много чему, а истодобно се друштвене културе унутар земаља диференцирају на један нов начин, али не у једној земљи у односу на другу већ у повезаним миљеима у односу на остале“ (Мајег, 2010, стр. 28–29).

У тзв. европском културном простору посебан замах имају акције усмерене ка подстицању, неговању и својеврсном чувању аутентичних израза културе. Културна политика односом према аутентичној култури значајно утиче на формирање идентитета припадника једног друштва или његово разутемељење. Разматрајући културни идентитет Б. Лафортин (Benoa Lafortin) сматра да:

„Културни идентитет људи се не ограничава на одговарајуће уметничке изразе или на архитектонске форме наслеђене из прошлости. Културни идентитет је такође, а можда и једино, историјски феномен утемељен на свести, навикама, обичајима и традицији, све у зависности од услова производње у свакидашњем животу, од политичких режима, друштвеног уређења и грађанског друштва. Ово је продубљено значење концепта о аутентичној култури“ (Lafortin, 2002, стр. 196).

Време у коме живимо и које се, често, назива добом нестанка утопија, показује да је човеку и друштвима, да би опстали, ипак, неопходна нада коју изражава аутентична култура. Све док ствара према узусима лепоте и доброте, човекова нада у бољи свет није изгубљена. Постоје, међутим, бројни културни изрази који чине начин живота, а који су препуштени или стихијском развоју или пропадању, без намере значајних политичких и културних чинилаца друштва да преузму одговорност за дешавања на овом пољу. Традиционални изрази културе (градња куће, начин обраде земље, спремање хране, однос према природи, народне умотворине, музика, игра) потиснути су елементима урбане и глобалне културе и потпуно изгубљени за нове генерације. Стваралаштво, утемељено на новом систему вредности комплементарном глобалном друштву, израз је процеса хибридизације културе, који, суштински, представља, испољавање нових форми културног стварања које су изгубиле снагу аутентичности и, које, са друге стране, слабе идентификацију појединца са одређеним скупинама. Њихов идентитет постаје децентриран.

Глобализација својим противречним трендовима отвара разноврсне могућности утицаја на формирање идентитета. М. Хараламбос (Michael Haralambos) истиче да глобализација може „угрозити претходно постојеће идентитете“, као што доводи и до стварања нових идентитета.

„Лакоћа и учесталост којом се људи крећу свијетом те напредак у комуникацијама и глобално оглашавање стилова, мјеста и слика могу довести до `учинка културног супермаркета`. Људи више не морају градити идентитет који се темељи на мјесту у којем живе и умјесто тога могу изабрати из широке лепезе различитих идентитета... На другој страни, глобални конзумеризам може водити све већој хомогенизацији, или сличности, међу људима“ (Haralambos, 2002, стр. 924).

Идентитети се могу мењати, али не тако лако; идентитети су укореењени у друштвеном и културном искуству припадника друштвених (и културних) скупина и зависе, такође, од односа са *другима*, припадницима других друштвених и културних скупина. Способност присвајања новог идентитета у основи је „питање моћи“; неке скупине, друштва или чланице ширих интеграција имају више моћи да себи присвајају одређене идентитете и да другима приписују идентитете (Хараламбос, 2007). Културна политика може представљати један од најзначајних чинилаца формирања, присвајања или приписивања идентитета.

Земље у транзицији, у настојању да што брже постану део ширих интеграција, културну политику заснивају на принципима који су прихваћени у оном кругу земаља коме желе да се придруже. Земље Балкана, и западног и југоисточног, прихватају вредности и развојне принципе на којима се темељи Европска унија. Принцип суп-

сидијарности омогућава Републици Србији да, у мери у којој то дозвољава транзициони контекст, на организован и системски начин прикаже домаћој јавности и страном свету историјски развој српске културе и других култура у српском друштву, да прикаже инструменте културне политике, трендове и актуелне расправе о културној политици, што представља стандардизоване елементе тзв. културног профила појединих земаља укључених у Компендиј. Ова културна акција подразумева озбиљност и посвећеност у коме сваки предузети корак доприноси (или онемогућава) афирмацију властите културне различитости.

Занемаривање значаја и омаловажавање културних достигнућа претходних генерација и сопствених предака и опчињеност културом *других*, само зато што је другачија од сопствене, а не због препознавања њених вредности, представља „провинцијски комплекс“, а његове основне одлике су *површиност* и *склоност ка имитацији*. Одсуство саморазумевања и самопоштовања провинцију стално доводи до губитка достојанства. Склоност ка омаловажавању вредности и достигнућа сопствене културе у провинцијама, које могу бити и читава друштва, произилази из наука да представници провинције имају корист од *имитација*. Међутим, земље које нису велике по броју становника, површини сопствене територије, природним ресурсима којима располажу или производњи коју су развиле, своју посебност дугују само оствареним дOMETИМА властите културе (Секулућ, 2003), у томе је њихово богатство и допринос свету.

Одржање јединственог друштвенокултурног простора, тј. Његово временско трајање зависи од бројних чинилаца, међу којима се посебно истичу, прво, способност институционалних реформи да одговоре захтевима „новог доба“ и новим развојним потребама и, друго, способност самообнављања и превладавања сукоба унутар свог „света“ и јачање „воље за империјом“ тј. потребе за „мешањем“ у дешавања на периферији. Уколико се центар према периферији показује као неутралан, нужно губи могући утицај. У српском друштвенокултурном простору долази до опадања интеграција: слаби су интегршући процеси чији је смер кретања од центра ка периферији и слаби намера периферије да се приближи центру. У условима дезорганизације друштва и културе тешко је створити могућности које одређују заједничку културну политику центра и периферије. Такво стање разједињености је повезано и са нарочитом заинтересованошћу центра да постане део „империјалног простора западног света“ и у економском и у културном домену, што за последицу има, првенствено, развијање стратегије преласка границе пре идентитарног одређења унутар сопствених граница.

У различитим извештајима о стању у култури у српском друштву последњих деценија његовог трајања, незаобилазна је кон-

статација да је деведесетих година прошлог века дошло до девастације културе и то у свим областима (књижевност, музика, филмско и позоришно стваралаштво, ликовна култура) и посебно, у области заштите културне баштине. Оцена о девастацији културе се кретала у распону од жала за нестајањем интересовања за елитним стваралаштвом и његовог потискивања са јавне сцене, до процене о погубности ширења тзв. турбокултуре и, њој иманентних, псевдовредности (Драгићевић Шешић, 1991).

Разматрања о културној политици и њеним инструментима у Србији после 2000. године у тексту *Србија /1. Историчка перспектива: културне политике и инструменти* (<http://www.culturalpolicies.net/web/serbia.php>) кондензована су у следећим закључцима:

(а) у дванаестогодишњем периоду (2000–2012) издвајају се различити културни приоритети и политике;

(б) у првом периоду, названом *Култура у трансформацији* (2001–2004), посебан акценат је стављен на реформу главних националних институција културе и јавног сектора у целини; захтева се увођење нових менаџерских и маркетиншких техника. Прва евалуација националне културне политике у оквиру програма Савета Европе је завршена у новембру 2002. Приоритети културне политике су били:

- децентрализација културе;
- успостављање окружења које стимулише тржишну оријентацију културних институција и њихов ефикасан и ефективан рад;
- постављање новог правног оквира за културу (усклађивање са европским стандардима);
- развијање мултикултурализма као једног од кључних карактеристика српског друштва и културе;
- поновно успостављање регионалне сарадње и веза;
- активна сарадња у претприступним процесима у Савету Европе, ЕУ и СТО.

(в) у другом периоду, названом *Период стагнације* (2004 – март 2007), настављајући да делује кроз процедуре утврђене у претходном периоду, Министарство културе није званично променило или увело нове приоритете, осим подршке заштити српске националне културне баштине (углавном је реч о сакралном наслеђу). Дебата о културној политици је заустављена.

(г) у трећем периоду, названом *Покушај системске промене* (мај 2007 – јул 2008), Министарство културе је почело да ради на новим приоритетима и стратегијама. Многе радне групе су створене у циљу припремања и доношења нових закона у области културе (*Општи закон о култури, заштита наслеђа*, итд.) или да дефинишу

нове конкретне програме и стратегије (дигитализација, децентрализација, истраживање културног развоја, итд.) или да припреме јавну расправу о одређеним темама (политика памћења и сећања, култура детета, интеркултурни дијалог).

(д) у четвртом периоду, који битно одређују *турбуленције изазване економском кризом* (јул 2008 – октобар 2011), дошло је до новог дефинисања културне политике. Кључни постулати културне политике постају *трансформација, рационализација, концентрација и иновација*; циљеви су да се процени стање свих културних институција, да се створе потенцијали за предузетнички приступ култури, фокусирање на учествовање у међународним догађајима. Усвојен је нови *Закон о култури*.

(ђ) од марта 2011. године ново Министарство за културу, информисање и информатичко друштво није креирало нову политику већ је наставило постојећу политику. Године 2011. и 2012. требало је да буду „године филма“, али министарство није имало значајну акцију у том погледу (*Поглавље Undated: 06-12-2011*).

На стварање нове стратегије културног развоја у Србији после 2000. године утицала је искристалисана потреба да се суштински измене установљене праксе одлучивања, укључујући и политичко, у области културе. У остваривању те намере, различити актери културног развоја суочавају се са једним устаљеним (инертним) начином одлучивања у државним институцијама, као што су и институције културе, које је превише „бирокупативно“ и споро у прихватању нових пракси заснованих на иницијативности, предузетништву и остваривању профита. Буџетска расподела средстава, рационализација мрежа институција културе и тзв. кадровско обнављање постају „искључиви домен“ интересовања оних групација које у расподели „задужења“ добијају сектор културе и успостављају нове принципе деловања у овој области. Стварна брига за „убрзањем културног развоја“ недостаје: постоји дихотомија између *културе* и *културне акције* у српском друштву данас, тј. она врста подвојености која, према А. Жирару (Augustin Girard), омогућује постојање културе због „неколицине“ и подстицање акција које су „антикултурне и деструктивне према човеку“. Културна политика стално стоји пред дилемом да ли се оријентисати ка развоју тзв. више културе или развоју различитих субкултура у постојећем културном ареалу. Донети избор уобичава будуће културне акције, које могу успоставити склад између њих или довести до њихове разједињености и неравнотеже.

„А односи ли се `култура` на `вишу` културу, то ће рећи на доминантну субкултуру, с њезиним признатим естетским вриједностима, у којем случају `културни развој`, који не може значити развој ове културе будући да се вриједности не могу `развијати`, може једино значити проширивање приступа тим вриједностима.

Или се, напротив, односи на разне субкултуре у антрополошком смислу тога назива, што значи да се свака субкултура развија подижући разину уметничког стварања и проширујући опсег индивидуалног судјеловања (Girard, 1977, стр. 198).

Културна политика у Републици Србији је у последњој деценији била амбициозна у смислу прихватања и ширења културних вредности карактеристичних за чланице ЕУ; стварања „имица“ културе спремне на кооперативност и промене усмерене ка достизању функционалности културе за приступање ЕУ. Политика „достизања стандарда“ у овој области довела је до: комерцијализације уметности, вулгаризације уметности, нестајања критичког дискурса, али и до јачања културних/уметничких иницијатива са тзв. периферије културног система – организују се локална удружења и покрећу културне акције ограниченог домета, које анимирају, пре свега, омладинске поткултурне групе и припаднике националних мањина. Културне иницијативе са периферије, међутим, не успостављају мрежу подршке и, тиме, губе могућност утицаја на промену културне политике која долази из центра.

КУЛТУРНА ПОЛИТИКА СРБИЈЕ: ОДНОС ЦЕНТРА И ПЕРИФЕРИЈЕ

Одакле почети у истраживању односа између центра и периферије у култури? Најједноставније је посматрати њихов међусобни утицај у просторном контексту: (а) може се пратити димензија утицаја центра на периферију у оквиру једног друштвенокултурног система; (б) може се пратити димензија утицаја центра на периферију између различитих друштвенокултурних система. У првом случају, простор који се посматра је простор државе у коме је култура израз начина живота њеног становништва, и то је једно поље истраживања; друго поље истраживања представљају различити облици естетске креативности унутар одређеног друштвенокултурног система; треће поље омеђују институције културе које представљају инфраструктуру културе – обликују „пожељан“ начин живота и пружају подршку одређеним облицима стваралаштва.

Најразвијенији део друштва или економско-политичко средиште, најчешће, има улогу центра који обликује рубна подручја, тј. погранични простор или „периферни систем положен до границе“. Економско-политички центар је, најчешће и културни центар друштва. Могуће је, међутим, замислити бар два вида одступања од ове законитости: (а) култура има властиту аутономију и њен развој не прати увек друштвени развој; рубна или периферна подручја се понекада, у складу са достигнућим развојним променама, не понашају као елементи које вуче центрипетална сила, већ се крећу према себи

својственим законима, избегавајући усмерења која долазе из државног центра – постоји, у том случају, више центара и сваки има властити радијус утицаја; (б) може се, такође, претпоставити да извесни облици културног развоја кореспондирају са извесним облицима друштвеног развоја, тј. друштво представља простор у коме се развијају „њему припадајуће“ културе; овде не постоји строга подела на центар и периферију, већ сукцесивно смењивање ових улога међу различитим културним ентитетима.

Ако посматрамо просторни контекст који прелази границу конкретног друштва, онда он добија регионални или глобални карактер у коме је примарна релација *локално-глобално*, у којој *локално* има карактеристике периферије, а *глобално* одлике центра. Постоје бројне могуће варијације њихових међусобних односа и може се констатовати да глобализујући процеси доводе до периферизације локалних култура (Мандер и Голдсмит, 2003). Локалне културе, какве су нпр. балканске, данас, морају да открију начин како да очувају своју различитост под притиском глобалних промена и наметнутог контекста периферије у односу на тзв. западни културни модел. Нарочито полазећи од чињенице да су корени на којима је израсла и развила се западна култура, управо, балкански: култура античких Грка је темељ западне културе.

Културна динамика, често, доводи до замене места између тзв. центра и периферије: позиције културе једног друштва, једног народа или етничитета нису једном за свагда дате, ни у оквиру једног простора, ни у различитим историјским епохама. Али зато могу да се препознају начини организовања, деловања и ширења култура, који једној култури могу да обезбеде моћно централно место, чак и могућност да изгради и одржи империју дугог трајања на великом простору. Империјална логика владавине светом може да се сведе на утицај *центра*, који је створио одређени поредак и његов је гарант и довољно је моћан да исти наметне *периферију*, која постаје погранично подручје у коме се „извезени поредак брани од хаоса“. Х. Минклер (Herfrid Minkler, 2009) сматра да у основи стварања империје не постоји нека велика стратегија, већ је неопходно да поред воље за моћ буде примењена одговарајућа империјална динамика:

„Свакако, постоји империјална динамика која из центра иде ка периферији и која стално шири сопствени простор моћи. Ипак, поред тога, треба запазити и привлачење које долази са периферије, и које такође доводи до проширивања области владања. Које је од ова два дејства јаче, то се може одредити само од случаја до случаја“ (Minkler, 2009, стр. 19).

Иста логика је присутна и у односу између центра и периферије у култури унутар јединственог друштвенокултурног простора, као и између различитих друштвенокултурних простора: глобализујући

процеси намећу различитим културама прихватање истих група вредности ширећи утицај *глобалног центра*; али за његово јачање су одговорне и локалне културе јер тиме што не чине много на представљању и утемељивању властитих основних вредности, шаљу иницијални подстицај центру да крене у „освајање“.

Границе једне културе исцртава моћни центар стварајући подстицаје на које реагује окружење (периферија) и између којих се успоставља комуникација према одређеним правилима: центар „производи“ одређену културу и управља тзв. културном динамиком на одређеном простору. Уколико „производи“ културе *центра* могу лако да се наметну у простору изван центра, јер су разумљиви и прихватљиви у тим новим контекстима, долази до својеврсне уређености нових простора према захтевима развојне политике центра и кристалисања тежње периферије – да се приближи центру.

Позиција центра омогућава да се лакше види шири контекст, тј. целина, због тога центар увек има империјалистички карактер. Он осваја. Позиција периферије, такође, омогућава виђење или разумевање ширег (глобалног) контекста, али пати и од ограничења властите позиције, јер, пре свега, жели да разуме *центар* а не *целину*. Потреба за имитирањем центра развија колонијалистичку суштину периферије. Када би се периферија одрекла имитације, јасно артикулисала сопствену различитост и стварала културу која одговара тој различитости, периферије би постајале нови центри. Међутим, институционално деловање, начин на који се приступа периферији, како се ствара знање о њој и примењује политика промена, токови финансирања и др. показују да центар има пресудну улогу у стварању „увида у периферију“. Непосредне последице немогућности да периферија сама формира властити културни контекст доводи до њеног, вештачки изазваног, задржавања у превазиђеним, ригидним формама изражавања и немогућности да управља собом. Културном колонијализму претходи одрицање од права на различитост.

Право на различитост се остварује комплексним деловањем укупног друштва и, посебно, деловањем на подручју културе настојањима на остваривању: (а) права на неговање и заштиту сопственог језика, (б) права на заштиту културне баштине и неговање културе сећања, (в) права на различите облике културног изражавања који су у основи посебних стилова живота.

Ад. 1. Најновије верзије прилога о културним политикама земаља југоисточне Европе (на енглеском језику и преводу на „матерњи“ језик) у оквиру пројекта *Компендиј* доступне су на адреси: <http://www.culturalpolicies.net/web/serbia.php> и представљају део online базе података о културним политикама по земљама у овом региону. Како су у формирање постојеће базе података и њену даљу надоградњу укључени бројни тзв. национални партнери, ресорна ми-

нистарства, стручњаци за културне политике и истраживачке европске институције, претпоставља се да прилози о културној политици по земљама представљају пажљиво припремане текстове, који плене лепотом језика и дубином анализе. Међутим, текст под називом „Србија/ 1.Историјска перспектива: културна политика и инструменти“, који је на веб-адреси: <http://www.culturalpolicies.net/web/serbia.php> ажуриран 12. јуна 2011. године, одступа од очекованог стандарда. Део тог текста изгледа овако:

„С друге стране, криза је довела до озбиљног смањења буџета. Осим тога било Развој нових институција је заустављен и, уместо тога, нове функције се додају већ постојећих, или неке приватне иницијативе су подржани (нпр Вуков Фондација ће имати одговорност за Национални књига центра, који је првобитно планирано да буде поставили у 2009, Центар за превођење у Сремским Карловцима, који је приватна иницијатива, добила подршку и од Министарства за културу Војводине и Регионалног секретаријата“.

Кратка анализа „пронађеног“ текста показује следеће: (1) целивити прилог се више бави социјалним и политичким контекстом у коме се формирала културна политика у Републици Срби и упућује на политичку пристрасност у оцењивању актуелног и њему претходећих модела културне политике; (2) из реченичких конструкција и примене језичких правила може се закључити да је текст писала особа којој српски језик није матерњи; зачућује, међутим, чињеница да актери ангажовани на овом задатку, којима је српски језик матерњи, нису сматрали неопходним да се текст приреди на одговарајући начин и тек уређен у духу српског језика, постане део извештаја о културној политици у Србији који ће бити укључен у базу података *Компендиј-а*. Овако приређени текстови отварају бројна питања: о релевантности укључених „националних и страних партнера“ за питања културне политике у оквиру овог пројекта; о последицама немарног односа према језику, као културном благу и крајњим ефектима према културним остварењима народа чији је то језик.

Ад. 2. Две Националне дебате о културној политици у Србији, одржане 2000. и 2003. године, посебно су истакле значај очувања културног наслеђа или културне баштине за опстанак и развој сваке појединачне, и српске, културе. Заштита културне баштине има значајно место у дефинисању културне политике у друштвима која живе у условима продужених међуетничких сукоба и дубоких транзиционих промена, јер представљају „ослонац“ и „легитимацију“ за препознавање у савремености, у којој се развијају тзв. фрагментарни идентитети. Формирање нове стратегија очувања културне баштине, али и стратегије њеног представљања домаћој и страниј јавности представљају један од израза културне идентификације и очувања материјалних и нематеријалних добара од изузетног националног и

културног значаја – начин представљања свету. Нови закон у овој области, усаглашен са прописима, препорукама и стандардима достигнутим у Европи и свету, омогућио би, вероватно, бољу заштиту српских културних добара, посебно на територији Косова и Метохије, који су у протеклим деценијама, нарочито од 1999. до данас, физички уништавани са намером потпуног брисања трагова о постојању српске културе на том простору. Затим, очување српске културне баштине на територији земаља у региону (цркве и манастири Српске православне цркве у Хрватској, Црној Гори, Македонији, Мађарској), као и достигнућа научника и стваралаца из других области, који су српског порекла али су стварали у другим срединама (Никола Тесла, Милутин Миланковић, бројни писци који су после одвајања читавог низа језика из српског језика аутоматски искорењени из корпуса српске културе итд.). Њихов допринос обогаћивању светске културне баштине свет цени, а истицање њихове „јединородности“ са српском културом је начин како се негативна перцепција Срба и њихове укупне културе у савремености може променити, тј. добити позитивне конотације.

Трагање за коренима, за локалним културним идентитетом полако се потискује под утицајем оног комплекса чиниоца који представљају оквир за империјални утицај културе настале у појединим регионима западног света. Интерес за упознавањем сопствене (локалне) историје и културних традиција није суштински артикулисан; најчешће је медијски манипулисан и потчињен идеји о уласку у различите интеграције које нису, сматра се, наклоњене сећању на прошлост. Овако поимано, укључивање у шире интеграције суочава српско друштво и српску културу са великим дисконтинуитетима у култури – губитком сећања на сопствену прошлост. Начин обележавања датума стогодишњице Првог балканског рата (1912), датума који је важан за очување културног идентитета Срба, нарочито на просторима тзв. Старе Србије, представља типичан пример односа према култури сећања у Србији. Сећање на стогодишњицу ослобођења Србије од вишевековног турског ропства, сећање на напор и жртве претходних генерација које су стремиле универзалној вредности *слободи* и даровале је потоњим генерацијама је потиснуто; није препознато као повод за културну акцију – ниједан културни пројекат центра нити периферије није усмерен ка достојном обележавању овог важног датума за српску државу и културу. Такво понашање одликује друштвенокултурни простор који је изгубио снагу самообнављања и добровољно пристаје на периферизацију и друштва и културе. И у томе се показује разлика између заједница које имају одлике империје и других које развијају поданичке карактеристике. Ове друге немају исти дигнитет као империје.

Ад. 3. У Србији је Београд, као престоница, увек имао значајно место у културном животу – смер утицаја је ишао од престонице (центра) ка „осталим деловима Србије“, који се, сви заједно, означавају као периферија. Престижне пројекте добијао је, најчешће, Београд, а њихов одјек и утицај се ширио попут концентричних кругова на тзв. провинцију, доводећи до репродукције културног живота по престоничком моделу. Временом, престоница се приклонила класично-хуманистичкој традицији подршке некомерцијалној уметности или уметности која има ужи круг публике доводећи се у својеврстан положај изолације. Провинција, остављена себи, определила се за самоорганизоване микросистеме културе (и уметности) који остварују економске ефекте, пружајући публици разоноду и забаву. „Exit“ фестивал у Новом Саду и „Драгачевски сабор трубача“ у Гучи су примери промена у српском културном животу, чији утицај сада има смер од *периферије*/провинције ка *центру*/престоници. Фестивалска „догађања“, чији је примарни карактер музички, или је, бар, музика била повод њиховог организовања, примери су „хепенинга на отвореном простору“ који привлаче велике масе учесника, пружајући извесну новчану добит појединцима у локалној средини где се одигравају. Ове фестивалске манифестације окупљају велики број домаћих и страних посетилаца: њихова популарност се темељи на програмским садржајима који подстичу формирање посебних идентитета и пружају својеврсну подршку испољавању оних стилова живота које не прихвата етаблирани друштвени систем и који припадају поткултурним миљеима.

Актуелна дешавања у нашем друштву показују да културна политика није превише „благонаклона“ према специфичним културним изразима (и њиховим ствараоцима), који, на извештан начин одступају од „општепризнатих“. Посебно осетљива категорија су уметници. Директна подршка уметницима је ограничена и зависи од њиховог уклапања у профил контролисаних културних политика, које се мењају заједно са променом владајућих групација и њихових очекивања од културе. Уметници су склони да улазе у мале савезе са политичарима: оваква повезаност уметницима даје прилику да реализују своје пројекте, али и успоставља извесну хијерархију између уметника и „финансијера“, која онемогућава развијање критичких перспектива, из те спреге, насталих уметничких остварења. Стога би било занимљиво да се спроведе истраживање фокуса ратних догађаја из деведестих година у филмским остварењима новије српске филмске продукције, као и перцепција истих догађаја у позоришним представама постављеним и у „престоничким“ и у „провинцијским“ позориштима. Да ли је „истина“ и „уметничка слобода приказивања нађене истине“ у овим уметничким остварењима истина сама или њен привид осмишљен у „центрима за деконтаминацију и денацификацију“, шта год се под тим подразумевало?

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Српско друштво се на подручју културе, у савремености, сусреће са важним питањима: прво, са питањем како да помири „нови космополитизам“, који намеће глобално друштво и потребу очувања сопственог културног идентитета? Друго, мултинационално и мултикултурно српско друштво мора да пронађе одговор и на питање како да мањински културни идентитети сачувају своју посебност, уз истовремено очување идентитета сопствене културе?

На глобалном нивоу непрестано се одвијају контакти између настајуће тзв. културе света (Lesner i Boli, 2006) и различитих локалних култура, који имају одлике сусрета између центра и периферије. Култура света (глобална култура) поседује империјалне снаге које могу снажно да утичу на локалне културе, тако што доводе до редефинисања њихових културних основа, њихове хибридизације или онемогућавају њихов даљи опстанак. Култура света испољава одлике доминантног центра, који аутентичне локалне културе „приморавља“ да се одрекну својих посебности зарад прихватања културног модела који „диктирају“ најразвијеније земље (државе) западног културног модела и конзумеризма њима својствених културних добара. Локалне културе у додиру са културом центра показују одлике слабе периферије: бивају „освојене“ прихватањем вредности, симбола и нових традиција које намеће центар. Привлачење од стране центра и прихватање његових приоритета дефинише представу појединца у локалним културама о самом себи, однос са *другима* из сопствене културе и *другима* из различитих култура. Те представе могу појединцима и групама да буду подстрек за остваривање међукултурног споразумевања или да буду подстицај „културног затварања“: у првом случају, створиће се повољан контекст за развој мултикултурализма, у другом, доћи ће до својеврсне културне ексклузије, која ће најавити и појаву других облика искључености у друштву. Културни модел центра својом начином ширења вредности, ставова, понашања и друштвено пожељног начина живота може пресудно да утиче на формирање идентитета припадника локалних култура, као и на формирање њихових потреба за партиципацијом у култури: да их припреми за активно учешће у културном животу или да их социјализује као пасивне реципијенте склоне прихватању наметнутих културних пракси и модела.

Актуелна српска културна политика, оним што чини и, нарочито, оним што не чини, формира културни модел у коме се истиче *центар*, у коме се формира матрица продукције културних добара и *периферија* (или *периферије*), које немају могућности да утичу на избор приоритета који би одговарали њиховим културним специфичностима. Појединцима и локалним културним групама није отворен приступ тј. учешће у одлучивању о програмима сарадње и развоја

културе, трошењу средстава, контролисању појављивања и развоју уметничке продукције. Расподела одговорности о предузетим културним акцијама које изазивају одређену културну динамику није једнако расподељена између представника тзв. центра и периферије. Центар има подршку државе (институционалну, финансијску), док се на периферији развијају тзв. локални модели културне политике. Дезорганизација друштва, као последица транзиције, слаби његове центрипеталне силе и доводи до удаљавања културних политика центра и периферије, тј. до удаљавања њихових различитих културних пракси и модела. Резултат тих процеса је да се аутентичне културе припадника различитих социокултурних миљеа у једном друштву међусобно више разликују него културе истих социокултурних миљеа у различитим друштвима. Уколико се жели да модели локалних култура или култура са периферије не буду „приморани“ да се удаљавају од тзв. центра неопходно је да се промени однос снага између њих. Локални модели културне политике треба да добију подршку центра, а то свакако захтева бољу координацију јавног и приватног сектора културе и присутност оне врсте способности међу креаторима културне политике коју Ј. Цвијић означава као „слукћење“: добар осећај за препознавање битног.

ЛИТЕРАТУРА

- Girard, A. (1977). *Kulturni razvoj*. Zagreb: Zavod za kulturu Hrvatske.
- Драгићевић Шешић, М. (1991). *Неофолк култура*. Никшић: Универзитетска рибјеч.
- Lafortin, B. (2002). *Kulturna politika u San Francisku, Barseloni i Montrealu*. U Mile-na Dragičević Šešić (Prir.), *Javna i kulturna politika socio-kulturoloski aspekti* (str. 195–216). Beograd: Magna agenda.
- Lecner D. F. & D'on Boli (Prir.). (2006). *Kultura sveta*. Beograd: Clio.
- Лукић, Р., Малетић, М., & Ранковић, Д. (Прир.). (1987). Цвијић, Јован. *Говори и чланци*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Мандер, Ц. & Голдсмит, Е. (Прир.). (2003). *Глобализација: аргументи против*. Београд: Clio.
- Majer, T. (2010). *Identitet Evrope: jedinstvena dusa Evropske unije?* Beograd: Službeni glasnik.
- Miller, T. & Yúdice, G. (2002). *Cultural Policy*. London: Thousand Oaks & New Delhi: Sage Publications.
- Minkler, H. (2009). *Imperije: logika vladavine svetom – od starog Rima do Sjedinjenih Država*. Beograd: Službeni glasnik.
- Mitrović, Lj. (2009). *Tranzicija u periferni kapitalizam: ogledi iz sociologije globalnih i regionalnih promena*. Beograd: Institut za političke studije.
- Primorac, J. (2011). *Kulturne politike. Zarez*, studeni, 2011. Retrieved from www.culturenet.hr
- Секулић, И. (2003). *Балкан*. Београд: АЛЕФ.
<http://www.culturalpolicies.net/web/serbia.php>

Vesna Trifunović, University of Kragujevac, Faculty of Education, Jagodina

CULTURAL POLICY IN THE SERBIA: THE PROBLEM OF CENTER AND PERIPHERY

Summary

Cultural policy on the borderland represents the type of social phenomenon with a multidimensional structure and, with its complexity, eludes a comprehensive knowledge, providing a kind of resistance, even, the possibility of complete understanding. However, these issues can be viewed at the level of a cause and effect. Therefore, in order to form a general knowledge of an “object”-cultural policy on the periphery, its dimensions are set in the whole field of the center- the periphery, like an assumption about what surrounds it: it was necessary to leave the frame that started from a simplified model of crucial influence of the society on the development of culture and its socialization, as well as from idealized model where culture reforms the society. In the modernity, culture functions in a special social framework where crises processes dominate, which legally lead to devastated status of culture. In that socio-cultural context of the crisis, cultural policy loses its property of well-thought-out strategy whose ultimate effects are establishing the network of institutional support to various arts and ways of life and property of “natural” triggers of cultural actions which will lead to merging these two domains.

In this paper, cultural policy has been discussed in the following contexts (a) in the context of globalization processes influence on the dynamics of culture in some societies, especially those in transition, with so-called western-culture modeled countries within as a center and countries in transition as a periphery; (b) in the context of the influence of the ruling groups within a special socio-cultural space, whose “concentration in the chosen hub” leads to asymmetric overall development and cultural development, with a division on the “center” and the “periphery”, including borderland, i.e. peripheral parts of the state territory. (c) in the context of division on “central” and “peripheral” forms of so-called esthetic creativities and life styles of special socio-cultural space, according to the vague criteria, which favor cultural projects, carriers of so-called new socially desirable values, and repress the values that are not in the spirit of the “new” age. Within these contexts, cultural policy defines the relationship with traditional (local) culture and the upcoming so-called world (global) culture: establishes relationships with the language, cultural heritage, and new aesthetic achievements.

Cultural policy in the Republic of Serbia does not exist like in countries with regulations which make their own cultural policies independently and can fund them: Serbian cultural policy suffers from vague overall development policy, whose the most important determinant is lack of long-term planning and acceptance of tendencies coming from the “global center” and whose influence relativize the significance and possibilities of the survival of local cultures. Even when the center’s recommendations are such that allow the periphery to express individuality (for example, when the Council of Europe refers to “promoting identity and cultural diversity and support to the creativity and participation in the cultural life”) here on the Serbian periphery due to self-proclaimed political correctness, cultural activities, aimed at strengthening identities and preserving the diversity, does not get institutional (and financial) support. Cultural activities aimed at preserving and fostering the Serbian language and Cyrillic alphabet in Serbia and regions where Serbs live outside their country are very often to the general public presented as activities inconsistent with the challenges of modernity or as projects that are too expensive and therefore cannot be funded. At the

same time, there is neither broad support for non-commercial art nor conditions for broad participation in cultural life, which, of course, does not depend on cultural policy creators themselves, but on the support of the idea by other system components of society, above all, education.

The concentration of economic and political power in one center in the country has led to "Belgradization" of Serbian cultural scene: top artistic creators live in the center; the network of most important cultural institutions is located in the center; institutional financial support is directed towards projects that were created and carried out in the center. Everything outside Belgrade is periphery of Serbian cultural scene; both parts of central Serbian and borderland. The center is equally distanced from all representatives of the periphery: it lost the will to govern, does not go into the province; on the other hand, the periphery is not trying to get closer to the center and develop autarchic (self-sufficient) culture.

Excessive influence of politics on culture at the Serbian socio-cultural territory is reflected not only in the choice of the Minister of Culture but also in imposing a certain political will, which usually represents discontinuity in relation to the will of replaced political groups. Such is the case in Serbian cultural politics for decades, the only continuity- a series of discontinuities in achieving the integral development of culture.